

GELENEKSEL TÜRK AİLESİNDE ÇOCUK VE ÇOCUKLA İLGİLİ İNANÇ FELSEFESİ: KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ*

Arş. Gör. Ali Ünal¹

Öz

Türk halkları arasında geleneksel değerlerin bütünlük çerçevesinde önemli bir yere sahip olduğu ve söz konusu değerlerin bugün dahi halk tarafından benimsenerek sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Geleneksel bakış açısıyla toplumun ve hatta milletin omurgasını teşkil ettiği ileri sürülen çocuk ve onunla ilgili ortaya çıkan, hayatın akışı içinde uygulanma fırsatı olan birtakım inanç kaideleri ve uygulamaların toplumun sosyal ve felsefi düşünce gereksinimi ile ihtiyaçlarından peyda olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bu itibarla Türk halklarında olduğu gibi Kırgız ailesinde de, çocukla ilgili mefkûre ve düşüncenin mümtaz bir konumda bulunduğu gözlenmektedir. Söz konusu çalışmada, Kırgız toplumunda çocuğa bakış açısı, bunun getirmiş olduğu cinsiyet algısı, doğup yaşamayan çocukla ilgili inanç olgusu ve en son çare olarak görülen evlatlık edinme kavram ve anlayışları kapsamında Kırgız halkının geleneksel ölçekli düşünce yapısı üzerinde durulacak olup çocuk sahibi olmanın çeşitli süreçleri ele alınmaya çalışılmaktadır. Ayrıca bahsi geçen süreçlere ilişkin bazı konularda sosyolojik bulgulara da yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk ailesi, Kırgız toplumu, çocuk, gelenek, inanç.

* T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu tarafından 15-17 Eylül 2014 tarihleri arasında düzenlenen XVII. Türk Tarih Kongresi'nde tebliğ olarak sunulmuştur.

¹ Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ali_unal1983@hotmail.com

THE PHILOSOPHY OF CHILD AND BELIEFS ABOUT CHILDREN IN TRADITIONAL TURKIC FAMILY: KYRGYZ NATION'S EXAMPLE

Abstract

It is well known that traditional values in the network of structural integrity have significant place and these values are still respected and kept by Turkic nations. Staying on traditional point of view, we can say that a number of used during whole life beliefs, and its ritual practices about children, who are backbone of society, even of nation, arose from social and philosophical ideas and needs of society. Thereupon, it is observed that Kyrgyz family, as other families of Turkic nations, expresses special position towards to ideals and thoughts on children. This work makes study on Kyrgyz nation's traditional thoughts within the framework of concepts and knowledge about attitude and perception of child, child's sex, beliefs on infant mortality, childlessness, child adoption as last resort and various methods of becoming a parent. Also, results of sociological investigations on some subjects of abovementioned processes will have place in this work.

Keywords: Turkic family, Kyrgyz society, child, tradition, belief.

Giriş

Kırgız toplumu, aileyi toplumun en küçük yapı taşı olarak idrak eder ve aile müessesine ayrı bir ehemmiyet vermektedir. Halk arasında özellikle “Üybülö özünçö mamleket” (aile kendince devlet) deyişi ailenin vasfı ve işlevini ortaya koymasından manidardır. Bu kapsamda aileyi ayakta tutan en büyük unsurun çocuk olduğuna inanılır ve toplum içinde çocuk, aile ve devlet yani millet arasında bir üçlemden söz edilebilir. Sosyal bir hüviyet gösteren ailenin, varlığını ve devamlılığını doğumla yani çocukla sağladığı milletin ve devletin var oluşunu çocuğa endekslediği görülmektedir. Bu da Kırgız toplumunda çocuğa yüklenen anlamı ortaya koymasından önemlidir.

Çocuğun ailenin temel unsuru olduğu yönündeki düşünceler aile ile ilgili yapılan sosyolojik araştırmalarda da alenen ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda şahsım tarafından Kırgızistan genelinde Haziran-Kasım 2013 tarihleri arasında 1200 Kırgız ailesi ile yüz yüze yürütülen “Çağdaş Kırgız Ailesinin Geleneksel-Yeniliksel Meseleleri (Sosyolojik Analiz)” adlı çalışmanın anket veri sonuçlarından elde edilen veriler geleneksel yapıyı doğrular mahiyettedir. Kırgızistan genelinde yürütülen ampirik araştırmanın örneklemini Kırgızistan'ın 7 bölgesi (Çüy, Oş, Isık Köl, Calal Abad, Talas, Batken, Narın) ve merkezî şehir olan Bişkek ile nüfusun yoğun olarak bulunduğu Oş şehri oluşturur. Kent ve kırsal kapsamında yürütülen çalışmada Kırgızistan'da yaşayan Kırgız halkı esas alınmıştır. Rastgele örneklem yöntemi ile Kırgızistan genelinde yürütülen çalışmada cinsiyet, kent-kırsal,

bölge ve yaş özellikleri kapsamında 1200 evli, boşanmış, dul, birlikte yaşayan kadın ve erkeklerle görüşülerek anket uygulaması yapılmıştır (Ünal, 2015, s. 481). Geleneksel Kırgız ailesinin çocuğa yaklaşımına ilişkin bazı konularda sosyolojik ampirik yöntemden istifade edilmiş olup ağırlıklı olarak konuyu ele alırken Kırgız ailesiyle ilgili antropolojik, etnografik ve folklorik kaynaklardan faydalanılmıştır. Böylelikle geleneksel Kırgız ailesinde çocuğun önemine ve bu doğrultuda doğum öncesi süreçlere ilişkin tespitlerde bulunulmuştur.

Kırgız Toplumunda Çocuk

Kırgız toplumunda çocuk sahibi olmayla ilgili birtakım kıstaslara öncelik verildiği görülür. Bu açıdan en büyük gayenin kişilerin anne baba olmayı ve arkada adını yaşatacak nezih evlatlar bırakmayı arzu ettikleri söylenir. Mevcut olan çocuğun en iyi şekilde büyütülüp yetiştirilmesi ve topluma faydalı bir şahsiyet olarak kazandırılması esastır. Bu açıdan bakıldığında Kırgız ailesinde çocuk yetiştirmenin toplum ve birey merkezli olarak geliştiği görülür. Halk arasında dile getirilen “Uulun cakşı bolso körkün cakşı, kızın cakşı bolsa kimbatsın” (oğlun iyi ise görkemli, kızın iyi ise değerli olur); “Cakşı uul asmandagı cıldız cakşı kız cakadagı kunduz” (iyi oğul gökyüzündeki yıldız, iyi kız yakadaki kunduz) gibi düşünceler bireysel algının topluma yansımaları olarak ifade edilebilir. Aile müessesinin geleceği ve gidişatı çocukla ilintili olmakta ve doğrudan çiftlerin mutluluğuna yansiyabilmektedir. Bu bazda toplum nezdinde “Bala çok bolso kızığı emne düynönün” (çocuksuz, dünyanın anlamı ne?) diyerek dünyanın ve kişilerin var oluş sebebi çocuklu olmaya bağlanmıştır. “Balaluu üy gülüstön, balasız üy körüstön” (çocuklu ev gülistan, çocuksuz ev kabristan); “Balaluu üy bazar balasız üy mazar” (çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar); “Balaluu üy padişaluu üy” (çocuklu ev, padişahlı ev) gibi deyiş ve atasözleriyle çocuğun ailede sahip olduğu konum açık olarak dile getirilmektedir. Halk arasında çocuğun, anne ile babanın ortasındaki “daldalçı” (aracı) olduğu onun olmadığı yerde yani çocuğun yokluğunun söz konusu olduğu ailede “sus çaşoo” (karanlık, sessiz bir hayat) hüküm sürdüğü belirtilmektedir (Ünal, 2010, s. 14).

Çocuğun ailenin temel unsuru olduğu yönündeki düşünceler aile ile ilgili yapılan sosyolojik araştırmalarda da alenen ortaya çıkmaktadır. Ailenin toplumdaki yerini ve değerini üstlenmiş olduğu sorumluluklar ve yerine getirdiği işlevler belirlemektedir. Bugün gelinen noktada Kırgız toplumu, ailenin hangi işlevi üzerinde durduğu sorusuna cevap aranırken yukarıda bahsi geçen sosyolojik araştırma kapsamında “Aileyi nasıl bir kurum olarak görmektesiniz?” şeklinde

çok seçenekli yöneltlen soruya katılımcıların %26,1'inin biyolojik (halkın ve neslin yenilenmesi); %10,8'inin kültürel (millî değerlere sahip olma); %7,3'ünün ekonomik üretici; %25,2'sinin eğitim (çocuğun yetiştirilmesi); %20,2'sinin sosyal (toplumun en küçük birimi ve birleştirici gücü); %7,7'sinin dinî; %2,7'sinin psikolojik ve duygusal bir kurum olduğu yönünde fikir beyan ettiği görülür. Kırgız toplumu, ailenin işlevi açısından ilk sıraya neslin devamını sağlayan biyolojik işlevi koyarken ikinci sırada çocuğun yetiştirilmesi ve eğitilmesine, üçüncü sırada ise ailenin toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan sosyal bir güç olduğunu belirten görüşlere yer verir. Sonuç itibarıyla Kırgız ailesinin neslin devamını sağlayan, çocuğun eğitiminde önemli bir yer tutan, sosyal birlikteliği yoğun bir güç olarak karşımıza çıktığından bahsetmek mümkündür (Ünal, 2015, s. 324). Ayrıca elde edilen sonuçlar; Kırgız toplumunun çocuğa verdiği önemle, ailede çocukla ilgili ritüellerin ve anlayışların geniş bir yer tutmasıyla bağdaştırılabilir. Biyolojik özelliği vurgulanan çocuğun en iyi şekilde büyütülüp yetiştirilmesi ve topluma faydalı bir şahsiyet olarak kazandırılmasının çocuk sahibi olmanın esasını teşkil ettiği gözlemlenmektedir.

Kırgız toplumunda çocukla ilgili inanış çerçevesinde çocuk doğduğu zaman hane sayısında bir artış meydana geleceği, bu da doğal olarak çocuk ne kadar çok olursa bağlı olduğu aile, oba, kol, boy ve ulusun o denli kuvvetli olacağı görüşünü hâkim kılmaktadır. Bu durum uruğ ve boy düzeni içinde ailenin itibarının yüksek olması anlamına da gelmektedir. Ayrıca göçebe hayat tarzını benimsemiş topluluklarda çok çocuk sahibi olma durumu "çayıt"ların (yaylak) daha geniş olması demektir. Nitekim halk arasında selamlaşma esnasında "Kańça malıń bar dep surabayt kańça balań bar dep suraşıat" (ne kadar malın var diye sormazlar, kaç çocuğun var?) olgusu vurgulanır. Bu da bizlere toplum nezdinde çok çocuk sahibi olmanın itibar ve saygınlık meselesi olduğuna alenen delil teşkil etmektedir. Halk arasında "Aşıka toygon bar başka toygon cok" (aşa doyan var, başa yani çocuğa doyan yok) tabiri, bu durumu somutlaştırması bakımından önemlidir. Eskiden onu aşkın çocuk sahibi ailelerin görüldüğü, fakat son dönemlerde bu durumun azalma gösterdiği tespit edilmektedir. Yapılan alan araştırmaları ve istatistik verileri de bu durumu doğrular mahiyettedir. Günümüze yaklaştıkça çocuk sayısında yaşanan azalmalar buna misal gösterilebilir (Ünal, 2010, s. 16).

Kırgız toplumu günümüze kadarki süreçte önemli sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel değişimler yaşamıştır. Bu değişimler doğurganlık davranışlarını da büyük ölçüde etkilemiştir. Kırgızların günümüzdeki nüfus hacmi, nüfusun yaş kompozisyonu, coğrafi bölünme ve nüfus yoğunluğu geçmişle karşılaştırıldığında farklı bir yapı göstermektedir. Kırgız toplumunda doğurganlık oranını bir diğer

ifadeyle çocuk sayısını belirlemek amacıyla anket katılımcılarına “Kaç çocuğunuz var?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Çalışmaya katılanların 0 ile 12 arasında çocuk sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Ağırlıklı olarak ailelerin %22,8’inde 1; %21,9’unda 2 çocuk olduğu tespit edilmektedir. Hane başına düşen ortalama çocuk sayısı ise 2,76 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların kardeş sayısı esas alındığında hane başına düşen ortalama çocuk sayısının 5,6 olduğu ve ağırlıklı oranın %18,9 ile 5; %16,1 ile 4 çocuktan oluştuğu görülmektedir. Çocuk sayısının 13 kişiye kadar çıktığı da gözlenmektedir (Ünal, 2015, s. 354). Buna rağmen Kırgız toplumunda çocuk sayısında bir diğer ifadeyle doğurganlık oranında ciddi bir düşüşün yaşanmakta oluşunu göstermesi açısından manidardır. Kırgız nüfusunda her yıl artış yaşanmasına karşın hane ölçekleri dikkate alındığında ciddi bir azalma dikkati çekmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Çocuk Sayısı

Göstergeler	Kaç çocuğunuz var?						
Çocuk sayısı	0	1	2	3	4	5	6
%	7,2	22,8	21,9	18,2	14,9	8,2	3,7
Çocuk sayısı	7	8	9	10	11	12	
%	1,6	0,7	0,3	0,3	0,2	0,1	

Tablo 2. Katılımcıların Kardeş Sayısı

Göstergeler	Kaç kardeşsiniz?							
Kardeş sayısı	0	1	2	3	4	5	6	7
%	0,2	2,8	5,4	10,4	16,1	18,9	14,3	10,5
Kardeş sayısı	8	9	10	11	12	13		
%	7,7	4,6	4,5	2,8	1,3	0,5		

Kırgızistan’daki doğurganlık hızı ve nüfus artışı gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında yüksek seviyededir. Nitekim sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel değişme ve gelişmeler çocuk sayısında da birtakım farklılıkları beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte doğurganlık hızının genel eğiliminde sürekli bir azalma görülmektedir. Bunu bizatihi hanede yaşayanların sayısı, çocuk sayısı ve kardeş sayıları etrafında yapılan araştırmanın sonuçları ve incelemeleri teyit eder mahiyettedir.

Kırgız ailesinde çocuk anlayışı çerçevesinde çocuğun cinsiyetine de büyük önem atfedildiği, birtakım sorumluluk ve işlevler yüklendiği görülmektedir. Bu bağlamda halk arasında oğlan çocuğuna “Tuyak kalıruu” (neslin devamı), “Atanın kalgan işin ulantuu” (babanın kalan işini devam ettirme), “Atanın atın öçürbö” (babanın adını yaşatma) gibi roller biçildiği tespit edilmektedir. Şüphesiz oğlan çocuğu bu bakımdan “Üy mirasçısı”, yani babanın evdeki ocağını tütüren ev mirasçısı olarak idrak edilmektedir. Kız ise “Enenin mirasçısıdır” (annenin mirasçısıdır). Kız evlenip gideceği için başka birilerinin mirasçısı olarak da ifade edilir. Bunun içindir ki halk arasında kızlar için “Biröönün bülösü” (birinin ailesi), “Başka cerdin bülösü” (başka yerin ailesi) ifadeleriyle sıklıkla karşılaşmaktadır. Her ne kadar ailenin bir ferdi ve üyesi hatta kızı olmasına rağmen evlendikten sonra aileden kopacağı ve ayrılacağı için böyle bir vasıf yüklenmiştir. Bununla beraber “Er bala kalsa özün tirüü kaldıñ” (erkek çocuğun varsa hayattasın), “Uulu cuktun muunu cok” (oğlu yokun soyu yok) deyişi ile erkek ve kız çocuk arasındaki fark alenen ortaya konmaktadır. Toplum nazarında kız çocuğuna karşı olumsuz emare görülme de oğlan çocuğuna ayrı bir ehemmiyet verildiği gözlemlenmektedir. Belki de bu sebepten ötürü doğum olayı her toplumda kendine has sevinç abidesi olarak karşımıza çıkar ve insanlar arasında merak konusu da olur. Bu durum ailenin sürekliliği dairesinde Kırgız “ırım-cırım”larında¹, çocuğa yüklenen anlam ve ona karşı beslenen muhabbet açısından kendini belirgin şekilde hissettirmektedir. Çocukla ilgili düşünce ve doğum ile ilgili beklentiler evliliğin ilk gecesinden başlayarak çocuğun ana rahmine düştüğü zamana kadar süregelmektedir. Doğurgan bir varlık olarak algılanan kadının çocuk doğurma hali, asli bir iş olarak görülmekte ve bu görevi yerine getirmemesi halinde kadın genellikle en büyük müsebbip olarak addedilmektedir. Dolayısıyla varsayılan olumsuz durumu ortadan kaldırmak için çocuk sahibi olamayan kadına ilişkin birtakım yasaklar ve uygulamalar gündeme gelmektedir (Ünal, 2010, s. 14-15).

Ailedeki çocuğun cinsiyeti, çocuğa aile ve toplum tarafından verilecek olan kimlik açısından son derece önemlidir. Hangi toplumda olursa olsun cinsiyet, çocuk kimliğinin belirlenmesinde önemli bir etkindir ve hemen hemen tüm

¹ İrim-cırım: Her türlü gelenek, inanç, örf ve âdetin toplamı olduğu tespit edilir. Doğrudan pratik amaca dönük bağlantısı olmamakla beraber belirli sosyal ilişkilerin sembolü ve forması biçiminde hizmet eden şartlı çabaların, gelenek ve göreneğin geneli konumundadır. Bu faydasal anlamda ev geçimi, evlilik, köstek kesme, dinî vecibeler (ölen kişiye Kur’an okutma, cenaze namazını kılma, devrini icra etme) vs. şeklinde ayrılır. Bazı zamanlar “ırım” tabirinin tek başına kullanıldığı da görülür. Bu anlamda “ırım”ın ümit ve dilek için çalışan halk inancının her türlü belirtisi olduğu anlaşılır. Bunun yanı sıra “ırım-cırım”, tedavi etme yöntemleri olarak da karşımıza çıkar (Ünal, 2010, s. 12).

toplumlarda çocuğun cinsiyeti belli şeylerin sembolü durumundadır. Çocuk anlayışı çerçevesinde Kırgız ailesinde çocuğun cinsiyetinin önemli bir yere sahip olduğu görülür. Pek çok yazılı ve sözlü kaynaklarda çocuğun cinsiyeti üzerinde özellikle durulduğu bilinir. Kırgız toplumunun geçirmiş olduğu ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal dönüşümleri dikkate alarak değişen ve gelişen dünya şartlarında dünden bugüne Kırgız ailesinde çocuk cinsiyetine ilişkin farklılaşan düşünce kalıplarını tespit etmek için anket katılımcılarına “Ailenizde cinsiyet özelliklerine göre hangi çocuk tercih edilmektedir?” şeklinde soru yöneltilmiştir. Kırgız ailesinde hangi çocuğun öncelikle beklenildiğini ve istendiğini belirlemek amacıyla verilen soruya araştırmaya katılan evlilerin %31,3’ü erkek; %8,2’si kız; %56,9’u farkı yok; %1,6’sı bilmiyorum; %2,0’si cevap veremem olarak görüş belirtmiştir (Ünal, 2015, s. 351). Çocuğun cinsiyeti ile ilgili olarak katılımcıların büyük oranı her ne kadar çocukların cinsiyet farkının önemli olmadığını ileri sürse de kız ve erkek oranında ortaya çıkan görüş farkının fazla olması Kırgız ailesinde erkek çocuğa meylin daha fazla olduğunu ortaya koymasından manidardır.

Kırgız ailesinde çocukların cinsiyet özelliklerine göre onlara birtakım vasıflar yüklendiği ve algı oluştuğu da görülmektedir. Söz konusu algı ve düşünceler çocuğun cinsiyetine göre farklılık gösterirken bunların hangisinin öncelikli olduğu merak konusudur. Çocuk sahibi olmanın da temel esaslarını belirleyen bu algı ve kaideler aynı zamanda istenen çocuk cinsiyeti ile de ilişkilendirilebilir. Bu bakımdan Kırgız ailesinin erkek çocuğa yüklediği anlam ve algıyı ortaya koyabilmek için ankete katılanlara “Erkek çocuk sahibi olma isteğinizin sebebi nedir?” şeklinde çok seçenekli soru yöneltilmiştir. Çalışmaya katılanların %23,1’i erkek çocuk yaşlılık sigortasıdır; %9,5’i işlerin yürütülebilmesi için erkek çocuğa ihtiyaç vardır; %45,0’i erkek çocuk neslin devamını sağlar; %4,8’i erkek adamın erkek çocuğu olur; %14,8’i erkek çocuk kalıcıdır, kız çocuk gidicidir; %2,8’i bilmiyorum olarak yanıt vermiştir. Kırgız ailesinin erkek çocuk isteme sebebinin iki temel unsur etrafında şekillendiği söylenebilir. Bunlardan ilki neslin devamını sağlama, ikincisi ise anne babanın gelecek güvencesi veya sigortası olma özelliğidir. İlki kişi ölükten sonra adını yaşatırken ikincisi yaşlanınca bakımını üstlenir. Bu bakımdan Kırgız ailesi erkek çocuk istemekle hem bu dünyasını hem de öbür dünyasını garanti altına almayı hedeflemektedir. Kırgız ailesinde kız çocuk isteme sebeplerini belirlemek için katılımcılara “Kız çocuk sahibi olma isteğinizin sebebi nedir?” sorusu yöneltilmiştir. Çalışmaya katılanların %59,3’ü kız çocuk anne babaya daha yakın olur; %5,7’si kız çocuk yetiştirmesi daha kolay;

%30,8'i ev işlerinde erkeğe göre kıza daha çok ihtiyaç duyulmaktadır; %4,2'si bilmiyorum şeklinde cevap vermiştir. Bu bakımdan Kırgız ailesinde kız çocuğun istenme gerekçesi duygusal doyumun sağlanması ve ev işlerinde yardımcı olacak bir nitelik taşımasından ileri geldiği söylenebilir. Bununla birlikte Kırgız ailesinin geleneksel değer algıları çerçevesinde gerek erkek gerekse kız için birtakım düşünce kalıplarının olduğu ve bugün dahi hayatın akışı içinde geçerlilik gösterdiği ileri sürülebilir.

Cinsiyet Tayini

Kırgız toplumunda, doğumla ilgili süreçte dikkati çeken hususlardan biri, hamilelikten sonra gebe kadının doğuracak olduğu çocuğun kız mı ya da erkek mi olacağı yönündeki “cınıs anıktoov veya tölgö” olarak bilinen cinsiyet tayini veya bu olayın tahmini ile ilgili olarak ortaya çıkan halk inanışlarıdır. Kırgız toplumunda çocuğun erkek ya da kız olması halinin çeşitli şekillerde ifade edildiği ve farklı muameleye tabi tutulduğu görülmektedir. Bu bağlamda Kırgızların çocuk için “bala”, erkek çocuk için “uul bala”, kız çocuk için ise “kız bala” tabirini kullandığı dikkati çeker. Bununla birlikte halk arasında çocuk anlamına gelen “bala” ifadesinin ağırlıklı olarak erkek çocuğu belirtmek için “uul bala” şeklinde değil de sadece “bala” şeklinde kullanıldığı müşahade edilmektedir.

Kırgız toplumunda çocuğun cinsiyet tayinine ilişkin olarak yürütölen tahmin ve tayinlerin en başında gebe kadının gördüğü rüyanın göz önüne alınması ve yorumlanması gelir. Kırgız ailesinin çocuğun cinsiyet tayini kapsamında düşe büyük önem atfettiği belirtilir. Bunda halkın rüyalara itibar etmesi ve benimsemesi etkilidir. Bu anlayış ve inanış çerçevesinde anne adayının düşünde gördüğü eşyalara büyük anlam yüklenir. Bu bağlamda hamile kadının rüyada balta gördüğünde çocuğun erkek olacağına, kazan gördüğünde ise çocuğun kız olacağına dair inançlar yer alır. Hamile kadının düşünde demir, makas, çekiç, bıçak gibi eşyalar görmesi halinde çocuğun erkek, güzellik ve süs malzemeleri olan ayna, yüzük, mercan, küpe, tarak gibi eşyalar görmesi halinde ise kız çocuğu olacağına inanılır. Ayrıca kimi kadınların düşünde iğne aldım veya bıçak aldım şeklinde ifadelerine de rastlanır. Böyle bir durumun vuku bulması halinde iğne alan hamile kadının kız çocuğu, bıçak alan gebe kadının ise erkek çocuğu olacağı öngörölür. Bu eşyaların yanı sıra gebe kadının rüyasında özellikle çiçekler arasından gülü görmesinin veya onları kucaklıyor olmasının, çocuk sahibi olacağına ve bu çocuğun da kız olarak dünyaya geleceğine delalet ettiği söylenir (Ünal, 2010, s.

60). Rüya, çocuk ve cinsiyet üçlemesinin izlerine Manas Destanı'nda da rastlamak mümkündür. Manas doğmadan önce babası Cakıp'ın yüksek sesle ağladığı bir sırada sızarak uykuya daldığı ve bu esnada bir düş gördüğü, bu rüyayı eşi olan Çayırdı'ya anlattığı, “Tüşümö kuştan başka ünü bar, kuudan akpak cünü bar bir kuş kirdi” (düşümde kuşa benzemez bir sesi var, kuğudan ak pak tüyü var olan bir kuş gördüm) diyerek, Cakıp'ın mal kestirip, büyük bir şölen vererek düşünü yordurduğu ifade edilir (Akmataliyev, 2001, s. 5).

Cinsiyet tayinine dair düş ile ilgili olan bir diğer uygulama ise “alma” olarak ifade edilen elma inancıdır. Gebe olan anne adayının düşünde elma görmesi halinde doğacak olan çocuğun erkek olacağına hükmedilir. Manas Destanı'nda da elma ile ilgili inanç motiflerine rastlanır. Manas'ın annesi Çayırdı'nın uykuya dalıp gittiği bir zamanda düşüne ak sakallı bir ihtiyar girdiği, beyaz elmanın erkeğe, kırmızı elmanın ise kıza delalet ettiğine vurgu yapılarak Çayırdı'nın rüyasına giren ihtiyarın ak bir elma verdiği ifade edilir (Musayev, 1986, s. 21). Bu anlamda Manas'ın kerametli elmadan dünyaya geldiği ileri sürülür. Halkın yaşamının genelinde düşe anlam verildiği ve buna büyük itibar edildiği dikkati çeker. Bu düşünce uyarınca gebe veya herhangi bir kadının, rüyasında kendini hamur yoğururken gördüğü takdirde, neye niyetliyse muradına ereceğine inanılır. Bu muradı çocuk ise çocuğa, iş ise işe veya gönlünden ne geçiyorsa dileğinin yerine geleceği inancı yer alır. Bununla beraber düşünde deveye bindiğini gören kişinin muradına ereceği itikadı da önemli yer tutar (Ünal, 2010, s. 61). Bu bağlamda hamile kadının görmüş olduğu düşün, çocuğun cinsiyetiyle ilgili itham ve tahminleri şekillendirdiği gözlenmektedir.

Hamile kadının yiyecek ve içecek konusundaki tutum ve davranışı, doğacak çocukla ilgili olarak cinsiyet tayininin diğer bir inanış türünü ortaya koyar. Bu bağlamda hamile kadının aşerme döneminde çok acılı yemesi ve bunu alışkanlık haline getirmesi durumunda çocuğun erkek olacağına inanılır. Hamile kadının çoğunlukla tatlı türü bir şeyler yemesi ve bu olağan bir hal aldıysa çocuğun kız olacağı görüşü hâkimdir. Hamilelik sürecinde gebe kadının kuru yemiş veya meyve gibi şeyleri yemesi halinde çocuğun erkek olacağı, hamur işi türünden bir şeyleri gebe kadının canının çekip yemek istemesi halinde ise kız çocuğu olacağına hükmedilir. Ayrıca hamile kadının ekşi, tatlı, tuzlu veya acılı şeyleri yemek istemesinin, çocuğun cinsiyetiyle ilgili olmadığını düşünenlerin, bunu tamamen aşermeye bağlayanların da olduğu görülmektedir. Gıda ile ilgili inanış çerçevesinde gebe kadının hamilelik döneminde acılı bir şeyleri yemesi durumunda çocuğun sinirli olacağı düşünüldüğü gibi tatlı şeyler yemesi halinde

ise çocuğun uysal olacağına dair düşüncelere de rastlanmaktadır (Ünal, 2010, ss. 61-62).

Bu arada hamile kadının vücudundaki fizyolojik, biyolojik görünümün ve psikolojik durumunun doğacak olan çocuğun cinsiyet tayininde önemli bir yere sahip olduğu görülür. Konuyla ilgili olarak çeşitli inanışların meydana geldiği anlaşılar. Bu bağlamda kadının psikolojik olarak sakin ruhlu, sabırlı olma hali erkek; tez sinirlenen, bağırın, kavga etmeye meyyal olan bir durum ise kız çocuğu doğuracağına işaret eder. Cinsiyet tayinine ilişkin bir diğer inanış ise hamile kadının fizyolojik durumuna anlam yükleme, gebe kadının yüzüne, rengine ve yürüyüş şekline bakarak tahminde bulunmadır. Fizyolojik görünüm olarak ifade edilen “kursak”, yani gebe kadının karnının duruşu buna misal teşkil eder. Bu bakımdan gebe kadının karnının dik olması hali erkek; gebe kadının karnının aşağı doğru sarkık, yayvan olması durumu ise kız olacağına delalet ettiği gün görmüş kadınlar tarafından dile getirilir. Bunun yanı sıra hamile kadının yüz hatlarındaki değişimler çocuğun cinsiyet tayinine yardımcı olur. Kadının “koş boylu” (gebe) olduğu dönemde kâhin anaların kadının vücuduna bakarak çocuğun cinsiyetini tahmin ettiği ileri sürülür. Bu bağlamda hamile kadının vücudunun yayılıp biçimsizleştiği, dudaklarının kalınlaştığı, yüz ve vücudunun genişlediği, kalça kemiklerinin çıkıklaştığı ve vücudunun yayıldığı hallerde kız çocuğu; hamile kadının vücut biçiminde fazla bir bozukluk meydana gelmediği durumlarda ise erkek çocuğu olacağına inanılır. Ayrıca çocuğun cinsiyet tayinine ilişkin bir diğer inanış ise hamile kadının yüzünde meydana gelen değişiklikler ve görünüşüdür. Bu bağlamda gebe kadının yüzündeki “sepkil” olarak ifade edilen çillere ve yüz süzülüşüne bakarak çocuğun cinsiyeti hakkında yorum yapmak mümkündür. Bu düşünce etrafında Kırgız hanımları, kız doğuracak olan gebe kadının yüzünü çil bastığını ve yüzünü kapkara olduğunu ifade ederler. Eğer hamile kadının yüzüne nur gelmişse ve güzelleşmişse oğlan çocuğu olacağı ve yüz şekli çirkinleşip nur çekildiğinde ise kız çocuğu olacağı söylenir. Çünkü annenin bütün güzellik sıfatını kız çocuğunun kendine çektiği ileri sürülür (Ünal, 2010, s. 62-63). Sonuç itibarıyla hamile kadının vücut yapısından ve biçiminden çocuğun cinsiyetine dair tahminde bulunmanın mümkün olduğuna inandığı görülür.

Hamile kadının davranış ve tutumunun da çocuğun cinsiyet tayininde belirleyici unsur olduğu görülür. Bu anlamda anne adayının karnındaki çocuk çok hareketli ise çocuğun erkek olacağına, yok eğer az hareketli ise kız olacağına inanılır. Oğlan doğuracak olan hamile kadın kendini hafif; kız doğuracak olan hamile kadın ise kendini ağır hisseder, hantal bir yapıya bürünür ve çok uyur (Gökbel, 1998, s. 88). Dahası et bağlar ve şişmanlar. Erkek çocuğu doğuracak

olan hamile kadın ise zayıflar (Murzakmetov, 2005, s. 15). Bu inanış çerçevesinde hamile kadının yerinde duramaması halinde çocuğun “çıyrak”, yani hareketli olacağına kanaat getirilirken; gebe kadının hiçbir şey olmamış gibi oturması ve çok uyuması veya uyuklaması halinde çocuğun “borpon”, yani miskin ve uyuşuk olacağı yönünde fikir beyan edilir. Hamile kadının kız doğuracağı zaman üşüdüğü ve vücudunun soğuk aldığı görülür. Erkek çocukta ise vücudunda bir sıcaklığın var olduğu söylenir. Gebe kadının yatış durumu çocuğun cinsiyet tayinindeki diğer bir inanış motifi olarak ifade edilir. Bu itibarla gebe kadının ağırlıklı olarak sağ tarafına doğru yatması oğlan, sol tarafına yatması ise kıza işaret etmektedir. Çünkü oğlanın sağ tarafta, kızın ise annenin sol tarafında bulunduğu inanılır. Anadolu’da var olan hamile kadının yatış durumuna göre çocuk tayini yönündeki veriler Kırgızlarda da tam bir benzerlik gösterir (Ünal, 2010, s. 64).

Çocuğun erkek ya da kız olduğunu anlamak için gerçekleştirilen bazı inanışların ortaya çıkardığı bazı uygulamalar gerçekleştirilir. Öyle ki henüz yeni yürümeye başlamış olan çocuğu, bir kişi önüne katarak gebenin yanına getirir ve hamile kadını göstererek “Kana, ceñeñ erkek töröybü, kız töröybü, erkek törösö oñ butuñdu kötörçü, kız törösö sol butuñdu kötörçü” (Hadi bakalım yengen erkek mi doğuracak yoksa kız mı? Erkekse sağ, kız ise sol ayağını kaldır) derler. Çocuk sağ ayağını kaldırırsa erkek, sol ayağını kaldırırsa kız çocuk doğacağına inanılır (Akmataliyev, 2000b, s. 273). Hamile kadının erkek çocuğunun duraksayarak idrarını yapması durumunda kendisinden sonra kız kardeşinin olacağı söylenir. Bu durum “Artınan kız eerçitip kelet” (arkasından kız gelecek) şeklinde ifade edilir. Erkek çocukların kızlara katılıp onlarla beraber oynamaları halinde “Bul bala kız böböktüü bolot” (bu çocuk kız çocuklu olacak) düşüncesine yer verilir (Akmataliyev, 2002, s. 155).

Cinsiyet tayini adına icra edilen uygulamalardan biri de pamuk yakma şeklinde çocuğun cinsiyetini tahmin etme durumudur. Bu bağlamda hamile kadın küçük tencereye bir miktar un bırakır. Sonrasında yağa batırılan pamuk, unun üstüne atılarak yakılır. Neticede yağa batırılan pamuğun yeşil alev çıkararak yanması halinde oğlan; kızıl alev çıkararak yanması halinde ise kız çocuğu olacağına dair bir inanış söz konusudur (Murzakmetov, 2007, s. 70).

Sonuç olarak, Kırgız ailesi çocuk ve çocukla ilgili cinsiyet inancına büyük ehemmiyet göstermektedir. Çocuğun cinsiyetinin toplum nazarında önemli ve itibar meselesi olması doğacak olan çocuğun cinsiyeti üzerinde durulmasına, bunun erkek mi yoksa kız mı olacağı hususunun merak konusu olmasına, halk arasında hamile kadın üzerinde çocuğun cinsiyetine ilişkin birtakım tespit ve

inanişların, tayinlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu tahmin ve tayinlerin, gebe kadının üzerindeki fizyolojik ve psikolojik değişimin yanı sıra, metafizik döngüde meydana gelen düşle irtibatlandırılarak çeşitli anlamlar yükleme yoluyla da izah edilmeye çalışıldığına şahit olunmaktadır.

Yaşamayan Çocuk

Kırgız toplumunda eşlerin en büyük endişesi, çocuk sahibi olamama durumu olarak görülür. Bununla birlikte çocuk sahibi olan ailenin bir diğer çekince ve korkusu, şüphesiz doğan çocuğun hayatta kalması durumudur. Bu bağlamda günü dolmadan doğumun gerçekleşme ihtimali veya düşük olayının vuku bulabilme durumu çocuk bekleyen kişileri tedirgin eden diğer unsurlar olarak kendini gösterir. Dolayısıyla çocuğun önemine haiz olan Kırgızlar, çocuğun doğmasından ziyade onun hayatta kalıp yaşamını ikame ettirmesine dikkat ederler. Kırgız toplumu sadece çocuk sahibi olmak ve doğan çocuğun sağ salim bir şekilde büyüyüp yetişmesini arzu etmekle kalmaz, bu konuda ciddi tedbirler de alır. Bu anlamda halk arasında “Balanın tuulğanına kubanba (ce süyünbö), turaarına kuban (ce süyün)” (çocuğun doğmasına sevinme, hayatta kalmasına sevin) gibi deyiş ve atasözleri durumun ciddiyetini ortaya koyar (İbragimov, 2005, s. 107). Bu itibarla çocuğu doğup yaşamayan ya da düşük yapan kadınlar, bir daha bu acıklı duruma maruz kalmamak için birtakım önlem alma yoluna giderler.

Mezar ve Dua

Kırgız toplumu, çocuğa musallat olan veya olabilecek olan tehlikeler karşısında kendi geleneksel inanç ve kaideleri çerçevesinde tedbir alır. Bu bağlamda halk nazarında küçük yaşta hayatını kaybeden çocuklar için “çarçadı” (yoruldu), “uçup ketti” (uçup gitti) ifadesini kullanırlar. Böyle durumlarda çocuğun ölümü kimseye haber verilmeden metanetli bir şekilde sabır gösterilerek “Kuday özü berip özü aldı” (Rabbim verdi, gene o aldı) dendiği görülür. Ölen çocuğun anne ve babasına çocuğunuz melek olup uçtu, Allah’ın verdiğine sabır göstermek gerekir diyerek baş sağlığı dilerler. Aile, yakınları ile birlikte ölen çocuğu mezarlığa götürerek defneder. Büyüklerin mezarına nazaran farklılık gösteren çocuk mezarında “kazanak” adı verilen ikinci bölmenin olmaması dikkati çeker. Bu mezar aynı zamanda naaş için uygun bir özellik göstermekte olup “carma” biçimde ifade edilir (Murzakmetov, 2007, s. 30).

Kırgız toplumunda çocuğu doğup yaşamayan kadının ise mollaya Kur’an okuttuğu, geleneksel anlamda kutsal yerler olarak bilinen “mazar”lara (türbe ve

yatır) giderek ziyarette bulunduğu tespit edilir. Bu çerçevede çocuğun ölümünü engellemek amacıyla yeni alınmış bir beşiğin mezarlığa götürülerek bırakıldığı, orada Kur'an okutulduğu ve dua edildiği görülür. Bu inanış çerçevesinde çocuğu doğup da yaşamayan kişi eceli aldatmak ve yanılmak için işte ben hür iradem ve arzum ile mezara çocuğumu bırakıyorum diyerek böylece çocuğu ölümden kurtardığına inanır. Mezardaki beşik adeti dairesinde bu beşiği, çocuk görmemiş bir kişinin kabristanda bularak alıp götürmesi halinde çocuk sahibi olacağına da hükmedilir. Ayrıca çocuğu yaşamayan kadının, hayatta olmayan kaynata veya kaynanasının "beyit", yani mezarına giderek kurban kestirip mezara iltica ettiği dahi görülür (Soltonoyev, 1993, s. 227).

Toplum nezdinde "toktobogon bala", yani çocuğu doğup yaşamayan olarak bilinen kişilerin bu dönemde çocuklarının hayatta kalabilmesini sağlamak adına birtakım "duba-dem" (dua ve nefes) uygulamasına baş vurduğu da ifade edilir. Bu inanış çerçevesinde çocuğu doğup yaşamayan kadının, yeni gelen gelinin ziyafetine giderek evden getirdiği "keşik" olarak ifade edilen yemek artıklarını yiyerek dua aldığı (Polat, 2005, s. 73); yahut yaşlı birinin yemek artıklarını yiyerek onun duasını aldığı belirtilir. Bununla beraber çocukları doğduktan bir süre sonra yaşamayan çocuk için karı kocanın eski ve yırtık elbiseler giyerek halk arasında dolaştığı görülür. Toplumdan istenen ve alınan hayır dua ile çocuğun yaşayacağına inanılır. Aynı zamanda çocuğu yaşamayan ailelerin, hayır dua isteyerek divane gibi dolandığı görülür, böylelikle anne ve baba dünya nimetlerinden vazgeçerek çocuksuzluğun vermiş olduğu çaresizlikten heder olduklarını ve Allah'ın rahmetine sığındıklarını gösterirler. Bir zaman sonra dileği kabul olup çocuk sahibi olan ailelerin doğmuş olan çocuğa saç bıraktığı görülür. Çocuğun saçı kesilinceye kadar ona kırk yamalıklı kıyafet giydirilir. Elbisenin sol tarafına ilave olarak küçük bir "kurcun" (cep) dikilir ve buraya envaiçeşit şekerlemeler konularak çocuğun kendi akralarına dağıtılır. Ayrıca Abramzon, bu konuyla ilgili olarak çocuğun sağ tarafına küçük bir cep dikildiğini, annenin çocukla yedi evi dolaşarak hayır dua istediğini, bu evlerde çocuğa yedi kazan kulağı dişletildiğini ve "kööl" (kurum) yalıtılarak çocuğun cebine kül konduğunu belirtir (Abramzon, 1999, s. 104).

Çocuğu doğup yaşamayan ailenin uyguladığı ve Kırgızistan genelinde de var olan bir ritüeli saç adeti oluşturur. Bu itibarla çocuğu doğup yaşamayan kişiler, bir sonraki çocuğu, göz değmesine karşı korumak ve ölümden saklamak adına çocuğun baş kısmında bir tutam saç bırakırlar. Bu saçın yedi sekiz yaşına kadar kesilmediği, doğan çocuk belirtilen yaşa geldiği zaman konu komşu davet edilerek, hayvan kesilerek çocuğun saçının alındığı görülür. Bazen çocuğun baş kısmında bırakılan bu saçın türbe veya yatır olarak bilinen yerlere giderek kesildiği anlaşılır.

Bu âdetin yerine getirildiği yerler, “çaç aluuçu mazar” (saçın kesildiği kutsal mabetler) şeklinde ifade edilir (Ünal, 2010, s. 88). Bu bağlamda Oş bölgesinde çocuğun baş kısmında “niyaz çaç” olarak ifade edilen kulak etrafından bırakılan kâkülün, çocuğun on-on beş yaşına kadar hayatta kalmaya muktedir olması halinde kutsal olarak atfedilen bu yere gidilerek orada kesildiği görülür. Ayrıca kutsal olarak atfedilen bu yerlerde kurban kesilmesi, hayır ve sadaka dağıtılması dikkati çeker (Fielstrup, 2002, s. 77).

Bununla birlikte Kırgız toplumunda çocuğun yaşaması için ağaçlara, kutsal yerlere, dağa taşa çaputlar bağlanır, dualar edilir ve Allah’tan bu yönde niyazda bulunulur. Hem çocuk sahibi olmak hem de yaşamayan çocuğun yaşaması ve çeşitli dileklerin kabul olması için ağaçlara çaput bağlama uygulamasının, Kırgızistan’ın hem kuzey hem de güney bölgesinde oldukça yaygın bir uygulama olduğu anlaşılır.

Satın Alma

İnsanların, kudretli ve olağanüstü güçlere sahip olunduğu sanılan varlıklara sığındığı ve taptıkları görülür. Bu güçlere kurbanlar bağışlandığı, bu güçlerden destek ve yardım istendiği anlaşılır. Bu bakımdan Kırgız toplumunun da tabiatın gizemli ve sihirli görünümünden korktuğu ve bu güçlerden medet umduğu zamanlar mevcuttur (Koşoyev, 2006, s. 281). Yeni doğan çocuğu ecelden kaçırmak ve gizlemek düşüncesinin yanı sıra eve gelerek çocuğa musallat olabilecek olan eceli yanılmak amacıyla böyle bir uygulama yoluna gidilir. Bu inanış dairesinde yeni doğan çocuğun genellikle çiftlerin kardeşlerine veya çok çocuklu olup bunların hepsini sağ salim büyüten kişilere verildiği görülür ya da çocuk sahibi olan ailenin yakın akrabalarının kendi aralarında anlaşarak çocuğu doğar doğmaz kaçırdığı ve kaçırılan çocuğun üzerine kara kazanı çevirip koydukları, bu uygulamayla bazılarının ecelin çocuğu bulmaması düşüncesiyle gizlediği, bazılarının da ecelin çocuğu yer altında veya öbür dünyada sanması düşüncesiyle bu uygulamaya başvurduğu anlaşılır. Yahut yeni doğan çocuğun yakınlarının gelerek çocuğu koynuna gizlediği ve hiç kimseye göstermeden götürdüğü ifade edilir. Çocuğuna bakan kadının evine üç gün sonra gelen anneye, çocuğa nazar değmesin diye elek üzerinden baktırılır. Bunun akabinde çocuğa bakan kişiye hakkı ödenerek çocuk satın alınır. Bu inanış çerçevesinde yeni doğmuş olan çocuk komşuya verilir ve “berdi” (verdi) olarak baktırılır. Gerekli olan âdetler yerine getirilerek “satıp aldı”, yani satın alındı adeti uygulanır ve çocuğun iadesi sağlanır (Akmataliyev, 2000b, s. 275). Bu itibarla Kırgız toplumu arasında eskiden beri var olan fakat son dönemlerde unutulmaya yüz tutan, yeni doğan çocuğu her türlü

kötü ruhlara ve kara güçlere karşı muhafaza etme babında icra edilen satın alındı uygulamasına başvurulduğu görülür. Bu inanışın temelinde bu güçlere tesir etme ve onları etkileme düşüncesi yatması dikkati çeker.

Çocuğun doğup yaşaması veya doğmuş çocuğun hayatını sürdürebilmesi için halkın bazı çarelere başvurduğu ve tedbirler aldığı gözlenir. Bu bağlamda gerçekleştirilen satın aldı geleneğinin bugün halen çocuğu doğup yaşamayan kadınlar tarafından başvurulan bir yöntem olduğu söylenebilir. Aynı zamanda söz konusu geleneğin çeşitlilik arz ettiği de müşahade edilir. “Çocuğu ölen annenin sütü zehirlidir” diye düşünerek bir sonraki doğumda çocuğun emzirmek üzere annesinden alınarak başka bir kadına emzirtildiği görülür. Yeni doğum yapan kadının derdine derman olması için başka bir çocuğu emzirme durumuna da rastlanır. Bu kapsamda belli bir süre geçtikten sonra çocuk tekrardan öz ailesince teslim alınır ve bu durumda “satıp aldı” (satın aldı) âdeti icra edilir. Bu adet, yeni doğan çocuğun başka bir aileye verilerek bazen üç, yedi veya kırk günlük süre zarfında bu aile tarafından bakılması şeklinde gerçekleşir. Bu süre zarfında yeni doğan çocuğun annesine gösterilmeden yabancı bir kadına verilerek emzirtme âdeti yaygın olarak icra edilen usullerden biri olarak görülür (Murzakmatova, 1997, s. 125). Bu âdetin özel bir konuma ve öneme sahip olduğu dikkati çeker. Emzirmek üzere verilmiş olan çocuk belli bir süre geçtikten sonra geri alındığı ve bu geri alma sırasında çocuğun “satıp aluu” (satın alınma) yapılarak teslim alındığı görülür. Çocuğu “satıp aluu” olarak bilinen satın alma adeti gereğince onu emzirmiş olan kadına, çocuğun anne ve babası tarafından hakkı verilir. Buna göre hak bedeli olarak çocuğun cinsiyetine göre dokuz eşya verildiği ifade edilir (Abrzamzon, 1999, s. 185). Bu bağlamda çocuğa bakan kişiye yünlü bez, kazan veya büyük kazan için tabak, bir bağ odun, orak, elbezilik kumaş, para, mal vs. hediyeler takdim edilir.

Çocuğu doğup yaşamayan aile, bir sonraki çocuğu doğduğu zaman kısa süreliğine çocuğa bakması için “kindik ene”, yani göbek anneye verir. “Kindik ene”, envai renklere müteşekkil olan eski ve yeni kumaş parçalarından kıyafet diker ve küçük bir başlık yaparak çocuğun omuzuna takar. Bu anlamda çocuğun sağ kulağı delinerek küpe, nazar boncuğu veya mercan gibi eşyalar takılır. Bir süre sonra çocuğun öz annesi çocuğu kepek karşılığında satın alır. Terazinin bir kabına çocuk diğer kabına kepek konulmak suretiyle tartılır. Çocuğa geçici olarak baktığı gerekçesiyle göbek anneye kuzu, gömlek yahut da herhangi bir hediye verilerek gönlü alınır. Bu düşünceyle çocuğun göbek annesi uzun bir süre veya ömür boyu çocuğun her türlü ihtiyaçları için kendini sorumlu addeder ve çocuğun bütün merasimlerinde ön safta yer alır. Bu durumdaki çocuklara genellikle “Satıpdı,

Tabaldı, Tilibaldı, Surabaldı” şeklinde isimler verilir. Bunun yanı sıra doğum sonrasında çocuğu devamlı suretle yaşamayan annenin bir sonraki çocuğunun “kindik” olarak ifade edilen göbek bağıni kestikten sonra sarıp sarmalayarak “kempir” olarak bilinen kocakarıya çocuğu teslim ederler. Çocuğu, kırk gün sonunda öz anne ve babası “temir, tesek” olarak ifade edilen madeni eşyalar ile satın alırlar. Önceleri demir, altın, gümüş veya gıda gibi eşyalar karşılığında alınan çocuğa, neyle satın alındıysa o şeyin isim olarak verildiği görülür. Günümüzde üst baş, giyim kuşam, yiyecek ve içecek karşılığında satın alınan çocuklara “Sakta, Saktabek, Saktan” gibi adlar verildiği dikkati çeker (Ünal, 2010, s. 92).

Çocuk yabancı evde kırk gün kadar bakıldıktan sonra öz babası birkaç kişi yanında olmak kaydıyla çocuğu teslim ettiği eve gelir. Çocuğun öz babası, durumuna göre bir koyun veya at ile sekiz demirden eşya verir. Bu eşya toplamda dokuza mukabil eder. Öz baba ile sahte baba arasında satma ve satın alma faslı gerçekleşir. Sahte babası, çocuğun sağ eline demir bilezik yapar. Bununla beraber küçük ok ve küçük yay yapar ve çocuğun kıyafetinin arkasına Hindistan sığırının kuyruk parçasını diker. Sağ kulağına küpe takar. Bu şekilde öz baba çocuğunu geri alır. Nasihat olarak sahte baba çanta verir (Fielstrup, 2002, s. 77).

Çocuğun yaşayabilmesi, kötü ruhların kandırılarak çocuk ve ailenin üzerine musallat olmaması için çocuk kendi yuvasından çıkarılarak eski ve yabancı birinin yurduna gönderilir ve oraya bırakılır. Bir süre sonra o çocuk başka bir evin evladı olarak öz ailesine geri satılır. Bunda çocuk üzerindeki kötü ruhların çocuğu terk ettiğine dair bir inanış söz konusudur. “Satıp aldı” bu durumla özdeşleşmiştir. Çocukları yaşamayan kadınların çocuğun hayatta kalabilmesini sağlamak için aldıkları tedbirler ve başvurdukları yöntemler Türk halklarında aşağı yukarı doğup da yaşamayan çocuğun hayatta kalabilmesi adına icra ettikleri “satıp aldı” geleneğiyle ismen aynılık göstermekte, uygulamada bazı farklılıklara rastlanmaktadır. Buna karşın söz konusu geleneğin gerek Kırgız toplumu arasında gerekse diğer Türk halkları içinde düşünsel anlamda aynı olduğu, fakat fiiliyat anlamında çeşitlilik gösterdiğini ileri sürmek mümkündür.

İsim Verme

Kırgız toplumunda eskiden beri süregelen, çocuğu yaşatmak ve çocuğun hayatını ikame ettirmek düşüncesiyle başvuru yöntemlerinden biri de ad verme geleneğidir. Bu anlamda adın, kişinin kaderini etkilediğine inanan Kırgızlar, ismin yaşatıcı ve var edici gücünden faydalanarak çocuğun hayatta kalmasını ve uzun bir yaşam sürmesini ümit ederler. Bu bağlamda yeni doğan çocuğa birtakım hoş

ve nahoş isimler verildiği müşahede edilir. Çocuğun yaşamasını arzu etmekte olan aileler, çocukları erkek ise “Cürsün, Toktosun, Toktobek, Toktosun, Tursunbek, Toktobay”; kız ise “Toktobübü, Toktokan, Tursunay” gibi isimler koyarlar.

Doğum sonrası çocuğunu kaybeden kişilerin, daha sonraki doğumda önemseddiği kişilerin veya sağlamlığına inandığı maddelerin adını çocuğa koyduğu görülür. Bu sebepten çocuk doğduktan sonra çocuklara çelik gibi olsun diye “Bolot, Bekbolot”; ömrü uzun olsun diye “Ömürbek”; demir gibi sağlam olsun diye “Temir, Temirbek”; Manas ata gibi bahadır olsun diye “Manas”; Cengiz Aytmatov gibi meşhur olsun diye “Çingiz” isimleri konduğu gözlenir.

Kırgız toplumunda “Sasık, Bokbasar, Şaltak, Tezekçi” gibi isimlere de rastlamak mümkündür. Böyle hoş olmayan isimlerin verilmesinin doğal olarak kendince sebepleri vardır. Çocuğun isminden dolayı ecelin bu çocuktan iğrenerek uzaklaşacağı düşüncesi hâkim olduğu için böyle bir ad koyma uygulamasına gidilir. Nitekim çocuğa verilen adların onun hayatına ve kaderine büyük etki edeceği inancı Kırgız toplumu arasında önemli bir yer tutar. Sonuç itibarıyla uzun süredir çocuk yüzü görmemiş ve çocuk sahibi olamamış ailelerin sonraki dönemlerde çocuğa kavuşmaları halinde birtakım adetlere başvurdukları görülür. Bu bağlamda yeni doğmuş olan çocuğun hayatına kast edebilecek kara güçlerin onu sıkabileceği; cin, şeytan ve ecel gibi mahlukatların musallat olabileceği; diğer yandan kem gözlü insanların nazarlarına maruz kalabileceği göz önüne alınarak bütün kötü ve şer olarak bilinen olumsuzlukların def edilmesi için yeni doğmuş olan çocuğa hoş olmayan isimler verilerek onlardan uzak tutulmaya çalışıldığı dikkati çeker (Ünal, 2010, s. 93).

Adak

Kırgız toplumunda hem çocuk sahibi olma hem de çocuğu doğup yaşamayan ailelerin uyguladığı âdetlerden birini “tülöö, kudayı” teşkil eder. Bu durum “tülöö ötkörüü” olarak gerçekleştirilir. Çocuğu doğup onun yaşamayacağı ihtimali karşısında tedirginlik duyan aile, “kudayı ötkörüü-tülöö ötkörüü” olarak bilinen bir çeşit adak merasimi icra eder. Bu merasimde sadece “eçki” olarak ifade edilen keçiyi kurban olarak kesmenin daha faydalı olacağına inanılır. Yalnız bu hayvanın sesinin Allah’a erişebileceği inancı hâkimdir. Bu merasim için kurban edilen keçinin eti kemiğinden kendiliğinden ayrılana kadar kaynatılır ve köy ihtiyarları davet edilerek ikramda bulunulur. Bu merasimin aynı zamanda “akyka toy” olarak da ifade edildiği dikkati çeker. Sonuç itibarıyla misafir olarak gelenlerin kemiğe diş veya bıçak değdirmeden eti yemeleri gerekir. Et yenildikten sonra ev

sahiplerine ve çocuğa “bata berüü” olarak ifade edilen dua edilir (Kıdırbayeva, 2007, s. 194). Keçinin etinden kalan kemikler evde bırakılmadığı gibi kemiklerin beyaz bir kumaşa sarılarak suya bırakıldığı veya hususi olarak kazılmış olan bir yere gömüldüğü anlaşılır. Genellikle bu yerin meyve veren bir ağaç altı olmasına dikkat edilir. Adak merasiminde keçinin yanı sıra kurban olarak koyun, kuzu, oğlak, buzağı, tay ve “aksarbaşıl”² (ak, sarı, kara başlı koyun) hayvanların kesildiği de görülür (Akmataliyev, 1993, s. 62). Bu hayvan aynı zamanda inek de olabilir (Karasayev, 1995, s. 434).

Hayvan Motifleri

Kırgız toplumunda çocuk sahibi olmak isteyen, çocuğu doğup yaşamayan veya çocuğunun hayatta kalmasını isteyen ailelerin uygulama olarak hayvan motifine başvurduğu da görülür. Kırgız toplumu arasında eski dönemden kalan ve bugün dahi canlılığını muhafaza eden, günlük hayatta kullanılabilirliğini sürdüren totemizm anlayışı ve inanişinin, çocuğu doğup yaşamayan ailelerin dayanağı olduğu dikkati çeker. Bu bağlamda bazı hayvanların koruyucu gücüne dair inanişlar uygulamada kendini gösterir.

Çocuğu yaşamayan ailenin başvurduğu en yaygın motiflerden birini “karışkır”, yani kurt motifi oluşturur. Bu bağlamda çocuğu doğup yaşamayan kişiler, kurdun pençe, tırnak ya da derisini suda nemlendirip geldikten sonra yeni doğan çocuğa takarlar. Ayrıca çocuğa göz değmesin, onu cin ve şeytanlardan korusun düşüncesiyle elbisesine muska olarak “börü”nün (kurt) dişinin dikildiği, çocuğun beşiğine kurdun aşık kemiği olarak ifade edilen “çükö”nün takıldığı görülür (Bayaliyeva, 1972, s. 22). Bu bağlamda çocuğu her türlü hastalık, illet ve ölümden korumak düşüncesiyle kurdun dişinin, derisinin bir parçasının ve aşık kemiğinin kullanıldığı dikkati çeker. Çocuğun hareketli ve gayretli olması düşüncesinin yanı sıra çocuğun kötü güçlere karşı göğüs gerebilmesi ve dayanıklı olması için kurt salyası ağızına sürülür ve kurdun tükürüğünün tadına baktırılır. Yeni doğmuş olan çocuk, ölü kurdun yanına veya ağızına yavaşça dokundurulur. Ayrıca çocuğu doğup yaşamayan anne, son doğurduğu çocuğu, gözü açılmamış “böltürük” (kurt yavrusu) ile birlikte üç, beş veya yedi gün müddetle emzirir. Böylece “börü bala” olarak ifade edilen kurt yavrusu, yeni doğmuş çocuğun hayatta kalmasını sağlamış ve onu kötü ruhlardan korumuş olur. Yaşamayan çocukla ilgili kurt

² “Aksarbaşıl” tabirinin temelinde, kaza ve beladan sağ salim çıkılması halinde koyun keseceğim, kan akıtacağım, adağım var, başı sarı ak koyun veya mal keseceğim denir. Bu anlamda aksarbaşıl tabiri, tülöö olarak ifade edilen adak için kesilecek olan hayvanın özelliğini ifade eder. Aynı zamanda aksarbaşıl tabiri ile hayvanın başının üst kısmındaki alacalı bulacalı tüyler kastedilmiş olur.

motifine Anadolu'da da rastlanır. Kırgız toplumunda mevcut olan yaşamayan çocukla ilgili kurt motifi, Anadolu'da görülen kurt motifiyle hem fiiliyat hem de fikriyat bazında ayniyet gösterir. Bu kapsamda bütün Türk halkları için ortak bir sembol addedilen “börü”nün kutsallık emarelerine halkın inanışlarında ve çocuk ile ilgili ritüellerinde şahit olmak mümkündür (Üsöyün, 1993, s. 115).

Genel olarak değişik türden hastalık ve illete tutulmuş olan kişilerin tedavisi için kurt uygulaması yaygın olarak yapılır. Ne türden olursa olsun duruma müdahale için kurttan istifade edilmesi dikkati çeker. Halk arasında hâlâ canlı bir şekilde varlığı sürdürülmekte olan kurt ile ilgili olan gizemli “ırım-cırım”lar ve kurt inanışı, hiç şüphesiz totemizm kalıntılarını ihtiva etmektedir.

Kırgız toplumu aynı zamanda “it”, yani köpek her türlü kötülüklerden korur düşüncesiyle ona koruyucu özellik atfeder ve öyle de inanır. Bu bağlamda köpeğin tüyü ve dişinin muska olarak kullanıldığı görülür. Bu çerçevede köpeğin dişi çocuğun elbisesine dikilir. Ayrıca Kırgızlar, özellikle “sarı it” olarak bilinen sarı köpeğin kılının özel bir güce sahip olduğuna inanırlar. Bu inanış çerçevesinde çocuğu doğup yaşamayan anne, yeni doğmuş olan çocuğun kulağına delik açarak köpeğin kılını, delik olan kulaktan geçirerek “ırım” yapar (Koşoyev, 2006, ss. 285-286). Bununla birlikte çocuğa ilk defa giydirilecek olan kıyafet, bundan önceki çocuk için alındıysa ve o da vefat ettiyse kıyafet ilk önce köpeğin başına geçirilir, akabinde ise yeni doğmuş olan çocuğa giydirilir. Bu durum, halk arasında “it köynök” (it gömlek) olarak ifade edilir. Bununla birlikte gün görmüş, torun sahibi ihtiyar bir kimsenin, ölüm döşeginde köpek gömleği göğsüne basılı bir şekilde ölmesi halinde bu kimsenin ahirette sorgu ve suale muhatap olmayacağına ve hesap vermeyeceğine inanılır. Bununla birlikte çocuğun enikle süt kardeş olma durumu da vardır. Çocuğu doğup yaşamayan lohusa kadınların, doğum sonrası ilk sütü olan “uuz” (ağız) sütünü “küçük” olarak ifade edilen köpeğin yavrusu olan eniğe emzirttiği ve yeni doğan çocukla eniğin “emçekteş” (süt kardeş) yapıldığı anlaşılır. “Adamga it ıriskılaş” (köpek ile insan rızıkdaş) denilerek enik ile çocuk süt kardeş yapılır (Akmataliyev, 2000b, s. 275). Bu “ırım”lar sayesinde çocuk için endişe duyulan yaşamama durumunun ortadan kaldırıldığına inanılır.

Geçmişte çocuğun hayati tehlikesini gidermek ve emniyetini sağlamak için bazı hayvanların koruyucu ve kollayıcı gücüne olan inanışların, toplum arasında derin bir yerinin olduğunu görmek mümkündür. Bu itibarla çocuğu doğup yaşamayan hamile kadının, bir sonraki doğumu eşek derisi üzerinde icra ettiği söylenir. Bunda eşeğin dayanıklılığı ve kolay kolay herhangi bir hastalığa yakalanmaması gibi özellikleri etkilidir. Bu uygulamada esas olarak çocuğun canı, eşeğin canı kadar

sağlam olsun düşüncesi yatar. Eşek, aynı zamanda mundar bir hayvan olduğu için doğumla onun derisi üzerine düşecek olan çocuktan ecelin iğrenti duyacağına ve uzak duracağına ilişkin inanın var olduğu anlaşılır (Aleksyev, 1980, s. 117). Çocuğu doğup yaşamayan Kırgız kadınlarının “kiyik” (geyik), “too ečki” (dağ keşisi), “arkar” (dağ koyunu), “elik” (karaca) gibi hayvanlara özel bir önem verdiği dikkati çeker. Bu bağlamda çocuğu yaşamayan kadın, alageyik derisine itibar eder. “Arkar müyüzü” (dağ koyunun boynuzu) aileyi ve çocuğu her türlü kara güçlere karşı korur ve kollar düşüncesiyle aileler bu boynuzu evin girişine asarlar. Bu inanış çerçevesinde dağ koyununun boynuzunun anne, baba ve kardeşlerden herhangi birinin “mörzö”, yani mezarına konulduğu görülür (Koşoyev, 2006, s. 287).

Şekil Motifleri

Erkek ya da kız çocuğu doğup yaşamayan aileler, bir sonraki doğan erkek çocuk için kız modeli uyguladığı gibi kız çocuk için de erkek modeli uygulama yoluna giderler. Bu minvalde yeni doğan kızın erkek, erkeğin ise kız gibi giydirildiği ve o yönde eşyalar alındığı, cinsiyetinin tersi istikametinde niyete göre isimler verildiği dikkati çeker. Toplum nazarında “Artında kızın kalganı iziñ kalganı, uuluñ kalganı özün kalganı” (arkanda kızın kalması izinin kalması, oğlunun kalması kendinin kalmasıdır) deyişine itibar eden Kırgız toplumu, yaşamayan çocuk için bu yönde bir uygulama ve adetlere başvurur. Genellikle çocuğu doğup yaşamayan veya erkek çocuk sahibi olmak isteyen ailelerin uyguladığı ve bugün dahi devam ettirilen bir yöntem olduğu bilinir. Bu bağlamda erkek çocuğu doğup yaşamayan ailelerin, çocuğun göbek bağı kesildikten sonra çocuğun bilek ve ayağına boncuk dizili ip bağladığı, saç bıraktığı, kulağına küpe taktığı ve çocuğu üç beş yaşına kadar kız gibi giydirdiği görülür yahut da erkek çocuğun saçını örerek sünnet edilinceye kadar kız gibi bakıldığı gözlenir. Kız çocuğu yaşamayanlar aileler ise kız çocuğa erkek elbiseleri giydirir, saçını keser ve ona yaraşır isimle çağırır. Kızın adı Kunduz ise kısaltılarak veya anlaşılmaz yaparak “Kuku” olarak takma isim verirler.

Hep kız çocuğu olan veya erkek çocuğu olan ailenin tek erkek ve kız çocuk sahibi olması sonrasında da benzer bir uygulamaya başvurduğu anlaşılır. Ailenin tek kız çocuğuna erkek çocuk kıyafetleri giydirir. Bazen de tek erkek çocuğu olan ailenin, halka bildirmeden çocuğuna kız giysileri giydirip büyüttükleri görülür. “İrim” yaparak kem gözlerden sakınmak için çocuğun cinsiyetini söylemeden “Balaluu boldum nietime cettim” (çocuk sahibi oldum, muradıma erdim) gibi

ifadeler kullanır (Ünal, 2010, s. 102). Sonuç itibarıyla yaşamayan çocukla ilgili olarak çocuğu yaşamayan ailenin icra ettiği söz konusu “ırım-cırım”ların temelinde çocuğa musallat olabilecek kara güçlerin defedilmesi ve ecelin aldatılması yatar. Ayrıca inanç motiflerinin çeşitliliği ve uygulama alanının zenginliği de dikkati çeker.

Göçürme

Bazı hallerde doğan çocuğu, nazar değmesinden ve kara güçlerin kötülüğünden korunma gereksinimi doğabilir. Çocuğun maruz kaldığı illetten bu kuvvetler sorumlu tutulur. Bu durumlarda çocuğun yaşaması için birtakım uygulamalar icra edilir. Şamanizm’de hastaları iyileştirmek için yapılan “göçürme” de bunlardan biridir. Bu tören, şaman marifetiyle hayvanın hastanın etrafında dolaştırılması ve hastaya musallat olan olumsuzlukları bu hayvana nakletme şeklinde gerçekleştirilir (İnan, 1987, s. 478). Bazı dönemler hastalanmış olan çocuğun illeti de hayvanlara göçürülür. Bu göçürülme işi çoğu zaman yabani hayvanlara ve kuşlara uygulanır. Çocuk herhangi bir hastalığa yakalandığı takdirde çocuğun ebeveyni “emçi-domçu”, “bübü-bakşı”, “dubana”, “tamırçı”, “tabıp” olarak bilinen kişilere müracaat ederek onlardan medet umar (Akmataliyev, 2000b, s. 94). Ayrıca yeni doğan çocuk çok ağlıyorsa veya huysuzlanıyorsa kötü ruhların onu rahatsız ettiği yahut “köz tiyüü”, yani nazar değdiğine kanaat getirilir. Ağlayan çocuğun “şileke”si olarak bilinen tükürüğü alınarak koyunun tükürüğüne sürülür. Bu işlem doğrultusunda “köçürtmө” (göçürme) uygulaması da icra edilmiş olur. Bu işlem çerçevesinde icra edilen göçürme adeti “koy” (koyun), “koyun” (tavşan), “took” (tavuk), “ulak” (oğlak) gibi hayvanlar üzerinde gerçekleştirildiği görülür. Eğer çocuğun durumu ağırsa göçürme işi sonrası hayvanların bu uygulamaya dayanamayıp öldüğü ve altından kalkamadığı durumlar da görülür. Çocuk hastalanıp “talma”, yani sara hastalığına yakalandığı dönemlerde mollaya okutulduğu veya hastalığın tavuk ya da oğlağa göçürtüldüğü ifade edilir (Ünal, 2010, s. 94). Sonuç itibarıyla göçürme ile ilgili olarak farklı ve çeşitli uygulamalara rastlanır. Çocuğa nazar değmesini önlemek, nazar değdiyse bile bu halden kurtarmak, derdine deva olmak için uygulanan “köçürtmө” (göçürme) ve “sugu tüşüü” yönteminin bugün dahi Kırgız toplumunda tedavi biçimi olarak kullanıldığı anlaşılır.

Nazar

Yeni doğan çocuğun hayatta kalabilmesini sağlamak amacıyla hastalığın tedavisi için uygulanan ve çocuğa musallat olan şer güçleri defetmek için başvurulmuş bir yöntem olarak “tumar” (muska) veya “köz monçok” (nazar boncuğu) inanınanın

işlevsel bir konuma sahip olduğu müşahede edilir. Koyun kığı büyüklüğünde, gök mavisi şeklinde bir boncuk olan “köz monçok” çocuğun annesi tarafından genelde çocuğun döşüne takılır. Çocuğa göz değmesi halinde döşünde veya herhangi bir yerinde bulunan nazar boncuğu sayesinde nazarın etkisiz hale geleceğine inanılır (Karasayev, 1995, s. 247). Kırgızlardaki inanışa göre, eğer çocuğa göz değmiş ise boncukta bulunan beyaz şekilden biri düşer. Böylece göz değmiş olan çocuk, nazarlıktaki boncuğun düşmesiyle kem gözlerden uzak tutulmuş olur ve göz değmiş olan çocuğun böylelikle nazardan bertaraf edilmiş olduğuna inanılır. Bununla birlikte çocuğa göz değmesin denilerek nazardan korumak amacıyla muska olarak “kökürök tumar” (döş muska), “koltuk tumar” (omuz muska) yöntemine başvurulur. Muska olarak da bilenen “tumar”, genellikle Kur’an ayetleri yazılarak hazırlanır (Karasayev, 1995, s. 94). Nazara karşı tedbir amaçlı uygulanan bir diğer yöntem de “ceti kara taş”tır. Nazara maruz kalacağından çekinilen çocuğun vücudunun herhangi bir yerine yedi kara taş gizlenerek gerçekleştirilir ve çocuk bu şekilde korunmaya çalışılır. “Közünö kör topurak kirsin” (gözüne kör toprak girsin), “Közünö kara taş tiysin” (gözüne kara taş değsin) denilerek lanet okunup beddua edilir.

Nazar öncesi tedbir amaçlı birtakım inançlar olduğu gibi çocuğa nazar değmesi sonucunda da birtakım inanışlar ortaya çıkmıştır. Göz veya nazar değmesi olarak bilinen bu illetten çocuğu kurtarmanın bir diğer yolunun “sugu tüşüü” uygulaması olduğu görülür. Nitekim yeni bir elbise giydirilmiş olan çocuğun karşındaki kişinin gözüne hoş, şirin ve sevimli gözükmesi sonucunda göz değmesi mümkün olabildiğine inanılır. Bu şekilde kişinin çocuğa karşı kanı kaynar ve çocuk gözüne heybetli görünür. Nitekim çocuğun vücudunda aniden bir ısınma peyda oluşur ve kusmaya başlar. İştahı kalmadığı gibi yemek içmekten de kesilir ve sürekli olarak zayıflar. Bununla beraber vücudunda belli belirsiz bir şeyler ortaya çıkar. Bu takdirde “köz tiyüü, kirine kirüü” anlamında göz değdiğine hükmedilir. Çocuk maruz kaldığı hastalıktan “sugu tüşüü” uygulamasıyla normale döndürülür. Bu bağlamda nazar değdiği kanısında bulunmuş olan çocuk için “nan” (ekmek) kırılarak yedi veya dokuz parçaya bölünür. Bölünmüş olan ekmek parçaları çocuğun uzuvlarına dokundurular. Çocuğun uzuvlarına ekmek parçaları dokundurma işlemi köpeğin nazarında zuhur eder. Köpeğe gösterilerek yapılmış olan bu uygulama ile onun imrenmesi sağlanmış olur. Nihayetinde bu ekmek parçaları köpeğe verilir. Ekmek parçalarını köpeğin yemesi halinde “sugu”, yani çocuğa musallat olmuş olan illet köpeğe geçmiş ve çocuk bu şekilde şifa bulmuş olur. Çocuğun nazarlara maruz kalmaması için yeni elbise giydirilmemesi ve aşırıya kaçacak süslemelerden uzak durulması gerektiği ileri sürülür. Zira Kırgız

toplumunda nazarla ilgili olarak “Adamdın meeri tüşsö kудaydın kaarı tüşöt” (kişinin mihribanı inse, Hudâ'nın kahrı iner) anlayışına rastlanır (Akmataliyev, 2002, s. 151). Nazar değmesi sonrasında çocuğa uygulanan yöntemlerde birini de “miñdin biri” oluşturur. Bu bağlamda çocuğa nazarı dokunduğuna inanılan kişinin elbisesinden küçük bir kesim alınarak yakılır ve çocuğa koklatıldığı takdirde onun için “miñdin biri” (binin biri) olacağına, yani iyileşeceğine inanılır (Akmataliyev, 2000b, s. 275). Anadolu'da da buna benzer bir uygulamaya rastlanır. Bu bakımdan nazara sebebiyet verdiği tahmin edilen kişinin elbisesinden bir parça kesilir veya kıyafetinin yıpranmış tarafından bir tutam ip alınır. Kişinin kıyafetlerinden alınan ip ya da kumaş kesimi yakılarak tütsü çıkarılır. Tütsüsü çıkmış olan ip veya kumaş çocuğa tutulur. Böylece tutulmuş olan bu tütsü ile çocuğun üzerindeki nazarın da dağılıp gideceğine inanılır (Ünal, 2010, s. 95).

Evlatlık Edinme

Türk halkları arasında çok eskilere dayandığı söylenen evlatlık edinme, yani “bala asıroo”nun Türk halklarının bir arada yaşamadığı dönemden kalan bir uygulama olduğu düşüncesi yer alır. Nitekim Kırgızlarda “asıra” şeklinde ifade edilen bu tabirin, Uygurlarda “asiri”, Çuvaşlarda “usra”, Özbek ve Tatarlarda “asra”, Altay-Hakaslarda “azıra”, Kazaklarda “asıra” şeklinde kullanıldığı görülür. Anlam itibarıyla başka birinin çocuğuna bakıp büyütme şeklinde izah edilen bu tabirin, eski Türk dilinde “az”, yani (azık) kökünden türeyerek azıklanmak, bakmak, büyütme şeklinde kullanıldığı dikkati çeker. Eski dönemlerden kalma bir âdet olan evlatlık edinme geleneğinin, vatani ve milleti için savaşta kurban olmuş şahsiyetlerin çocuklarını sahipsiz bırakmamak adına, arkada kalan çocukların bakılıp büyütülmesi şeklinde ortaya çıktığı ileri sürülür. Bu uygulamanın toplumsal bilincin gelişmesi sonucunda zamanla evlat edinme geleneğinin bir parçası olarak karşımıza çıktığı ve zenginleştiği söylenebilir (Alimbekov, 1996, s. 33).

Kırgız toplumunda çocuk sahibi olmak için başvurulmuş uygulamalardan bir diğerini başkalarının çocuğunu alarak evlatlık edinme geleneği oluşturur. Yaygın bir gelenek olan ve tarihi çok eskilere dayandığı ileri sürülen evlat edinme usulünün Kırgız toplumu arasında “asırap aluu” şeklinde ifade edildiği ve çocuğu olmayan ailelere umut kapısı teşkil ettiği söylenebilir. Ayrıca evlat edinme uygulaması ışığında evlat edinilmiş olan erkek çocuğa Türklerin “tutunçu oğul” dediği de görülür (Nadelyayev, 1969, s. 593). Bu geleneğin günümüzde Kırgız toplumunda hem geleneksel anlamda hem de farklı boyutlar kazanarak devam ettiği söylenebilir.

Kırgız toplumu bünyesinde evlatlık edinme uygulamasının “eñçileş bala” şeklinde uygulandığına da şahit olunur. Bu bağlamda Kırgızlar arasında yaygın olan “eñçileş bala” olarak bilinen evlatlık çocuk edinme uygulamasının, anne ve babanın rızası ile gerçekleştiği, alınan “eñçileş bala”nın, öz çocuğun bütün haklarına sahip olduğu ve mülkte de payı bulunduğu görülür. Aynı zamanda Kırgızlar arasında çocuğun durumunu belirten evlatlık alma ile ilgili bazı kıstaslara rastlamak da mümkündür. Bu bakımından evlatlık olarak alınan çocuk için “bakma bala”, yani besleme çocuk tabiri yanında “sen bakmasın” (sen beslemesin, sığıntısın) denilerek çocuğun aile içindeki konumuna açıklık getirilir ve ailenin öz çocuğu olmadığı ifade edilir. Bazı durumlarda çocuğun bırakılıp gidildiğini de görmek mümkündür. Bu duruma maruz kalan çocuk için “taşandı”, yani bırakıldı, terk edildi tabirinin kullanılması dikkati çeker. “Bakma bala”dan sonra kendi çocuğu olan ailenin doğan çocuğa “akcoltoy” diye ad koyduğu da görülür. Bu isim, evlatlık alınan çocuğun talih, kısmet getirdiği anlamına gelir. Genel olarak “asırandı”, yani evlatlık olarak bir başkasından alınan çocuğun yeni anne ve babasına ömür boyu bakmakla mükellef olduğuna inanılır (Akmataliyev, 2000a, s. 60). Aynı zamanda “çoñ ata” (büyükbaba) ve “çoñ ene”nin (büyükanne) “nebere”yi (torun) alarak baktığı ve büyüttüğüne de şahit olunur. Bu durumdaki çocuk için de “eñçileş bala” (evlatlık çocuk) tabiri kullanılır. Büyükbaba ve büyükanne almış oldukları torunu, kendi kütüklerine kaydettirebilir (Ünal, 2010, s. 48).

Akraba ve hısımların çocuğu olmayan kadına ve ailesine elinden gelen yardımı esirgemediği tespit edilir. Öyle ki kendi çocuklarını dahi bu kişilere bir süreliğine veya ömür boyu verebilir. Çocuğu olmayan kadın “ırım” yapıp yakınlarından birinin çocuğuna baktığı takdirde çocuğun arkasından çocuk sürükleyeceğine inanırlar. Bu anlamda halk arasında “Artınan bala eerçitip kelet” (arkasından çocuk takip eder) deyişi kullanılır. Bu durum hasıl olduğunda, besleme çocuktan sonra çocuğu olmayan kadının kendi çocuğu olursa evlatlık aldığı çocuğu “akcoltoy”, yani talih olarak görür ve öz çocuğundan ayırmaz.

Başka birinin çocuğunu alıp büyüterek yetiştirme şeklinde tecelli eden evlatlık edinme geleneği Kırgızistan’ın genelinde yaygın olarak başvurulan yöntemdir. Bu çocuk özellikle yeğen, abi, kardeş gibi kişilerden seçilir. Çocuksuzluğun verdiği sıkıntı ve ezikliği gidermek için kardeş, hısım veya akrabalardan birinin çocuğu alınarak evlatlık edinilmeye çalışılır. Yeni doğmuş olan bebeğin ağabey ve kardeş arasında evlatlık olarak verilip alınması durumu “etek astınan” (etek altından) şeklinde ifade edilir. Bu şekilde çocuksuz aile, kardeşlerinden birinin çocuğunu evlatlık olarak alır. Evlatlık alma ve verme olayı iki tarafın razılığı ile gerçekleşir. Minnettarlığını göstermek için eskiden ata bindirme âdetinin olduğu tespit edilir.

Böyle birileri olmadığı zaman çevredeki yakın dost veya akrabalarından temin edilmeye çalışılır. Yok, eğer böyle kişiler temin edilemediği takdirde, günümüzde hastaneye bırakılan çocukları eskisi gibi müzakere yoluyla resmî kurumlar aracılığıyla ailelerin evlatlık edindiği görülür. Bu itibarla evlatlık olarak alınan çocuğa öz evlat gibi muamele edilir ve yapılması gerekli olan bütün âdetler bunun için de icra edilir. Çünkü neslin devamını temin edecek olan bu çocuğa, atanın adını yaşatacak olan şahıs gözüyle bakılır. Bu bağlamda çocuğu olmayan kadının hiçbir zaman sokağa terk edilmediği, “baybiçe” olarak adlandırılan ilk karısının çocuk sahibi olamadığı takdirde kocaya ikinci kadın alma yolu açıldığı görülür. Yeni gelen “tokol” olarak bilinen kumanın çocuğu olması halinde, bu çocuğun “baybiçe” tarafından terbiye edildiği gözlemlenir (Ünal, 2010, s. 48).

Sonuç

Etnografik, folklorik bilgiler çerçevesinde ele alınan geleneksel Kırgız ailesinde çocuk anlayışının önemi ve ailenin temel unsuru olduğu yönündeki fikirler aile ile ilgili yapılan sosyolojik araştırma sonuçlarından da ortaya çıkmaktadır.

Kırgız toplumunda çocuk sahibi olma ve yetiştirmenin ilk sırada yer aldığı gözlemlenir. Bu durum Kırgız ailesinde çocuğa verilen önemle özdeşleştirilir. Ailede çocukla ilgili ritüellerin ve anlayışların geniş bir yer tutması bununla da ilişkilendirilebilir. Neslin devamını sağlaması bakımından çocuğun en iyi şekilde büyütülüp yetiştirilmesi ve topluma faydalı bir şahsiyet olarak kazandırılması çocuk sahibi olmanın esasını teşkil eder.

Kırgız toplumunda bugüne kadarki süreçte önemli sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel değişimler yaşamış, bu değişimler doğurganlık davranışını büyük ölçüde etkilemiştir. Bu durum, Kırgız toplumundaki çocuk sayısında bir diğer ifadeyle doğurganlık oranında ciddi bir düşüş meydana getirmiştir. Kırgız nüfusunda her yıl artış yaşanmasına karşın hane ölçekleri dikkate alındığında ciddi bir azalma söz konusudur. Eskiden çok çocuklu olan aile yapısında, son dönemlerde azalma görülür. Özellikle günümüze yaklaştıkça çocuk sayısındaki azalma dikkati çeker.

Ailede çocuğun cinsiyeti, çocuğa aile ve toplum tarafından verilecek olan kimlik açısından son derece önemlidir. Bu kapsamda hamile kadının doğacak çocuğunun cinsiyetinin tahmin ve tayininde kadının üzerindeki fizyolojik ve psikolojik değişimin yanı sıra metafizik döngüde meydana gelen düşle irtibatlandırılır ve bunlara çeşitli anlamlar yüklenme yoluna gidilir. Bu gelişmeler Kırgız geleneksel uygulamalarında da kendini açık olarak gösterir. Cinsiyetle ilgili olarak Kırgız ailesinde erkek çocuğa meylin daha fazla olduğu görülür.

Kırgız toplumunda çocuksuz olmanın mesuliyeti genellikle kadına yüklenir ve çocuk sahibi olmaya yönelik neredeyse bütün uygulamalar kadın üzerine inşa edilir. Zira halk arasında kadının dünyaya bir çocuk getirmesi onun en başta gelen görevlerinden biri olarak telakki edilir.

Kırgızlarda çocukla ilgili inanış ve tedbirlerin doğum öncesinden başladığı hatta bu durumun evlilik öncesine kadar gittiği söylenebilir. Öyle ki toplum nezdinde yedi göbeğe kadar ata babaların bilinmesi gerektiğine inanıldığı gibi bu bağın kopmadan herhangi kız alma ve vermelerin söz konusu olamayacağı veya olmaması gerektiği söylenir. Çiftler arasında yaşanabilecek kan uyuşmazlığı sonucunda sakat ve özürlü doğabilecek çocukların önüne geçilmek istenmektedir. Halk arasında evliliğin “kan cangirtuu-tazaloo” (kanı yenileme ve tazeleme) düsturuna dayandığı görülür. Bu bağlamda diğer “uruğ” veya köylerden evliliklerin yapılmasına dikkat edilir.

Kırgız ailesinde çocuğa dün olduğu gibi bugün de büyük önem verildiği anlaşılır. Buna karşın çocukla ilgili geleneksel inanç motiflerinin düşünsel anlamda yerini korumakla birlikte uygulama açısından unutulmaya yüz tuttuğunu söylemek mümkündür. Çocuk sahibi olamayan çiftlerin boşanması doğal karşılanırken bu durum çoğunlukla teşvik konusu olabilmektedir. Bu açıdan toplumun, çiftlerin çocuk sahibi olması üzerinde etkisinden bahsedilebilir. Kırgız ailesinde çocuksuzluk boşanmanın en büyük sebebi olarak değerlendirilir. Erkek çocuğun “uruğ”un sayısını ve etkisini arttıracacağı, kız çocuğunun ise ilişkilerin yayılması ve genişlemesinde önemli bir rol oynayacağı yönündeki düşünce özellikle kırsal kesimlerde hâlâ geçerliğini sürdürür. Bu durum, eski “uruğ” yapılanması devam eden Kırgız toplumunda soyun çok çocuk sahibi olmasının soya itibar ve saygınlık kazandırmasından kaynaklanır. Öyle ki çocuk sahibi olmayan erkeğin yeniden evlenmesi için güçlü bir koşul oluşturur. Geleneksel yapı içerisinde çocuk sahibi olmayan kadının, kocasının ikinci bir kadın alması için onu desteklediği veya ikinci bir kadın almasına yardım ettiği de görülür. Özellikle son yıllarda çocuksuzluk illetinden kurtulmak isteyen ailelerin evlatlık alma yoluna gittiği müşahede edilmektedir.

Sonuç itibarıyla Kırgız ailesinde çocuk sahibi olmanın önemsenen bir durum olmakla birlikte toplumun örf, âdet, gelenek, görenekleri ekseninde inanç değerleri içerisinde şekillendiği tespit edilir.

Kaynakça

- Abramzon, S. M. (1949). Rojdeniye detstvo kirgizskogo rebenka. *Sbornik muzeya antropologii*. Tom XII. Moskva: İzd-vo AN SSSR.
- Abramzon, S. M. (1999). *Kırgız cana Kırgızstan tarıhı boyunca tandalma emgekter*. Bişkek: Soros Fondu.
- Akmataliyev, A. (1993). *Baba saltı, ene edebi*. Bişkek: Mektep.
- Akmataliyev, A. (2000a). *Baldarga arnalgan salt cana ırım-cırımdar*. Bişkek: B-sız.
- Akmataliyev, A. (2000b). *Kırgızdın köönörbös döölöttörü*. Bişkek: Şam.
- Akmataliyev, A. (2001). Baldarga arnalgan salttar adabıyattar. *Zaman Kırgızstan*, 7 April.
- Akmataliyev, A. (2002). *Kaada-salt, ürp-adat, adamdık oñ-ters sapat*. Bişkek: Biyiktik.
- Alekseyev, N. A. (1980). *Ranniye formı religii turkoyazıçnıh narodov Sibiri*. Novosibirskiy: İzd-vo Nauka Sibirskoye otd-niye.
- Alimbekov, A. (1996). *Kırgız etnopedagogikası*. I. Bölük. Bişkek: Altın-Tamga.
- Attokurov, S. (1997). *Kırgız etnografıyası*. Bişkek: Kırgız Maml. Uluttuk Un-ti.
- Bayaliyeva, T. D. (1972). *Doislamskiye verovaniya i ih perejitki i Kirgizov*. Frunze: İlim.
- Fielstrup, F. A. (2002). *İz Obryadoboy jizni Kirgizov naçala XX. veka*. Moskova: Nauka.
- Gökbel, A. (1998). *Anadolu Varsaklarında inanç ve adetler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İbragimov, M. (2005). *Kırgız makal-lakap, uçkun sözdörü*. Karabalta: B-sız.
- İnan, A. (1987). *Makaleler ve incelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kabilbekova, N. (2006). Kırgızdardagı baldardın töröşünö baylanıştuu ayırım ırım-cırım cana işenimler. *Kulturnoye Nasledeniye. Narodnoye Tvorçestva* (ss. 148-153). Bişkek.
- Karasayev, H. (1995). *Nakıl sözdör*. Bişkek: Şam.
- Kıdırbayeva, B. (2007). *El taanuu tekster toptomu*. Bişkek: Biyiktik.
- Koşoyev, M. (2006). *Kırgız eli: Tarıh cana ruhu*. Bişkek: Biyiktik.
- Murzakmatova, A. (1997). *Kırgız etnografıyası*. Narın.
- Murzakmetov, A. (2005). *Kırgız ırım cırımdarı*. Oş: Oş Mamlekettik Universiteti.

- Murzakmetov, A. (2007). *Kırgızdardagı balanın törölüşünö cana ösüşünö baylanışkan ırım-cırımdar menen işenimder “Tündük Kırgızstandın materialdarı boyunca”* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İlimder Akedemiyası Tarih İnstitutu, Bişkek.
- Musayev, S. (1986). *Manas kara söz türündögü bayandama*. Frunze: Kırgız SSR İlimder Akademiyası, Til cana Adabiyat İnstitutu.
- Nadelyayev, B. M. ve Nasilov, D. M. (1969). *Drevneturkskiy slovar*. Leningrad: İzdatelstvo Nauka Leningradskoye Otdeleniye.
- Polat, K. (2005). *Beşikten mezara Kırgız Türklerinde gelenek ve inanışlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Soltonoyev, B. (1993). *Kızıl Kırgız tarihi*. II Kitep. Bişkek: Uçkun.
- Ünal, A. (2010). *Günümüz Kırgız toplumunda doğum-ölüm geleneği ve bunun tarihi izleri (Narın bölgesi örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek.
- Ünal, A. (2015). *Üy-bülö Maseleleri Sotsiologiyanın Küzgüsündö*. Bişkek: Maxprint.
- Üsöyün, A. (1993). Kırgız sancırası. K. Cusupov (Ed.), *Kırgızdar, sancıra, tarih, muras, salt tom II* (ss. 72-123). Bişkek.